

Hoeveel kansen hebben Velduil en Blauwe Kiekendief nog in het Waddengebied?

Carel de Vink

Blauwe Kiekendief man, 5 december 2020, Schiermonnikoog
Foto: Bert Verboog

Terwijl de Waddeneilanden in het recente verleden de 'hotspots' van broedende kiekendieven en Velduilen waren, bereiken beide soorten landelijk nauwelijks nog een handvol broedparen. Daarbij gaat het in de Waddenstreek vrijwel alleen nog om Texel en Terschelling. De Velduil is volkomen afhankelijk van betere muizenjaren. De stand van de Blauwe Kiekendief leunt zwaar op de resultaten (van met name een tweetal succesvolle vrouwtjes) in Oost-Gronings akkerland. In magere muizenjaren lijkt deze soort zich nog te kunnen handhaven door over te schakelen op de vangst van zangvogels als Veldleeuwerik en Gele Kwikstaart. In een in online-seminar, 'Blauwe Kiekendief en Velduil in het Waddengebied: een update & hoe verder' volgden honderdtwintig deelnemers de geboden informatie over beide soorten. Hierbij een samenvatting.

Beheerdoelen

Uitgangspunt in de geformuleerde doelstellingen van Natura 2000 was een broedbestand van honderd paren van de Blauwe Kiekendief en vijftig van de Velduil. Momenteel zijn deze aantallen ver van de werkelijkheid verwijderd. Jaarlijks broeden er ongeveer vijf Blauwe Kiekendieven in de duinen van zowel Texel als Terschelling en in Groningen eveneens een vijftal paren. De Velduil-aantallen schommelen hevig. Op Texel zijn zij volledig afhankelijk van de noordse woelmuis. De veldmuis komt daar niet voor. Pieken in de aantallen veldmuizen (de zogenaamde muizenplagen) zullen op termijn blijven zorgen voor incidentele oplevingen elders. Zoals dat in 2014 en 2019 gebeurde in Friesland.

Actieplan

In 2018 ging het 'Actieplan Broedvogels Waddenzee' van start. Naast een focus op met name sterns, richt het plan zich ook specifiek op deze beide roofvogelsoorten. Terwijl in 1990 van zowel de Blauwe Kiekendief als de Velduil landelijk nog geregd sprake was van zo'n honderd broedgevallen, met een sterk aandeel voor het Waddengebied, lijkt de afname niet meer te stoppen. Wat zijn daarvan de oorzaken? Er zijn een aantal duidelijke factoren aan te wijzen, zoals de stikstofdepositie, recreatiedruk, intensivering van de landbouw en de daarmee samenhangende schaalvergroting. Maar even wezenlijk zijn zaken als de veroudering van bossen en de afname van

aantallen prooidieren. De konijnenstand is als gevolg van ziekten gedecimeerd. Fazanten en weidevogels brengen door voedselgebrek steeds minder kuikens groot. Daarmee zijn alternatieve prooien in muizenarme jaren voor uilen en kiekendieven niet meer voorradig. Naast geringer broedsucces blijken een hoge wintersterfte en het uitwaaieren naar elders (gunstiger gebieden in Europa en voor de Velduil zelfs Noord-Afrika) een rol in de afname te spelen. Welk actieplan kan daaraan tegenwicht bieden?

Vogelakkers

Een van de redelijk kansrijke pogingen wordt gevormd door zogenaamde vogelakkers. Stroken luzerne en stroken braakland bieden muizen, insecten en daarmee ook vogels extra voedsel. Zo ontstaan 'gecontroleerde muizenhaarden'. Er zijn meer soorten die daarvan profiteren. In de hoge kruiden van de braakliggende stroken zijn muizen voor vogels lastig te vangen. De ermee afgewisselde stroken luzerne worden daarom kort gehouden door regelmatig maaien na de bloeiperiode. Er ligt momenteel zo'n 150 ha van dergelijke akkers in Groningen en op Texel. Op de andere Waddeneilanden is te weinig landbouwgrond om datzelfde toe te passen. Daar overheerst bovendien grasland. Terecht merkt een medewerker van Staatsbosbeheer op dat hij bij de inrichting van zijn terrein niet alleen te maken heeft met de belangen van deze beide doelsoorten. Streven is om ook in Friesland doelgerichte voorzieningen aan te leggen. Het merendeel van de jonge Blauwe Kiekendieven blijkt in sommige jaren in Noord-Friesland te overwinteren. Dat laatste blijkt uit onderzoek met gezenderde vogels. Deze werken op lichtcellen. Voor het volgen van (tot nu toe met name jonge) vogels met zenders blijken de winterdagen te kort. Veel van hen zijn in de wintermaanden niet terug te vinden op de radar.

Texel

Op Texel is een van de speerpunten van het werken met vogelakkers. Daar jagen Velduil en (Bruine en) Blauwe Kiekendief met name in agrarisch gebied op de noordse woelmuis en enkele andere muizensoorten. De veldmuis ontbreekt. Momenteel is op Texel een oppervlakte van 85 ha vogelakker, 110 ha akkerlanden en 110 ha 'vogelgraan' gerealiseerd. Hier is de bereidwilligheid van de boeren

groot. Door aangepast maaibeleid en land met extensief beheer wordt nog eens 100 ha ‘vogelvriendelijk’ beheerd. De grens van wat kan wordt (ondanks de grote motivatie onder de agrariërs) bepaald door de beschikbare subsidies. Terwijl soorten als Gele Kwikstaart en Veldleeuwerik hiervan profiteren, blijft het effect ervan op Texel voor de Blauwe Kiekendief onduidelijk, terwijl de Velduil nog slechts onregelmatig op het eiland broedt. In de winter weten beide soorten de vogelakkers op dit eiland wel te vinden.

Onderzoek

Voor het onderzoek naar het vervolg van broedsucces is zenderonderzoek een welkome aanvulling. Overleving van de jongen blijkt problematisch. Dat komt ook naar voren uit slaapplaatsstellingen in de winter. Braakbalonderzoek werpt licht op de beschikbaarheid van prooidieren. De jonge Blauwe Kiekendieven worden van kleuringen voorzien. De nesten op Texel (3 in 2020) en Terschelling (6 in 2020) worden nauwlettend gevolgd en beschermd met een gazen kooi. Door de bovenranden te voorzien van uitbuigende stroken gaas, kunnen grond-predatoren niet bij deze nesten. De laatste tien jaar hebben de ‘blauwe kiekken’ een gemiddeld succes dat ruim boven de (voor het voortbestaan van de populatie) benodigde 1,5 jong per broedsel ligt. Het probleem ontstaat in wat erop volgt. Duidelijk is dat met name de fase na het broeden bepalend is voor de overleving. Dan blijkt de sterfte verontrustend hoog. De jonge vogels van De Blauwe Kiekendief zwerven voornamelijk binnen ‘eigen gebied’: De Nederlandse en Duitse eilanden en kustgebieden langs de Waddenzee. Een enkeling waagt zich verder, zoals een exemplaar dat in Zweden (waarschijnlijk) gebroed heeft en een ander dat in West-Frankrijk terecht kwam. Het lijkt erop dat de Nederlands-Duitse Blauwe Kiekendieven een ‘gesloten populatie’ vormen.

Dietstudie

Op Terschelling blijken Blauwe Kiekendieven voor ruim veertig procent afhankelijk van het (sterk verminderde) konijnaanbod, voor ongeveer vijftientwintig procent van zangvogels als Spreeuw, Kneu en piepers. Het aandeel woelmuizen als voedsel is op Texel hoog, maar gering op Terschelling door het vrijwel ontbreken daarvan. Op Texel vormen Konijnen maar een zeer gering aandeel

van de prooien. Daar vormt het aandeel van woelmuizen en zangvogels allebei ongeveer de helft van het totaal.

Vragen en verder onderzoek

Er blijft nog genoeg te onderzoeken over. Wat verklaart bij de ‘blauwe kiek’ het enorme mannentekort? Polygamie is niet zeldzaam en nauwelijks volwassen mannen beginnen (met wisselend succes) al aan paarvorming. Meer zicht krijgen op de spreiding in de winter, het voedselaanbod in het winterkwartier, maar nadrukkelijk ook maatregelen die de konijnenstand bevorderen, plus het uitbreiden van de aantallen vogelakkers in en buiten het broedbiotoop vormen de belangrijkste aanbevelingen. Een aanvulling via de ‘chat’ van een Belgische deelnemer over de invloed van jacht en stroperij in Wallonië en vooral Frankrijk (waar de meeste West-Europese Blauwe Kiekendieven broeden) kwam door tijdgebrek helaas niet meer aan de orde.

Natuurgebieden versus akkers

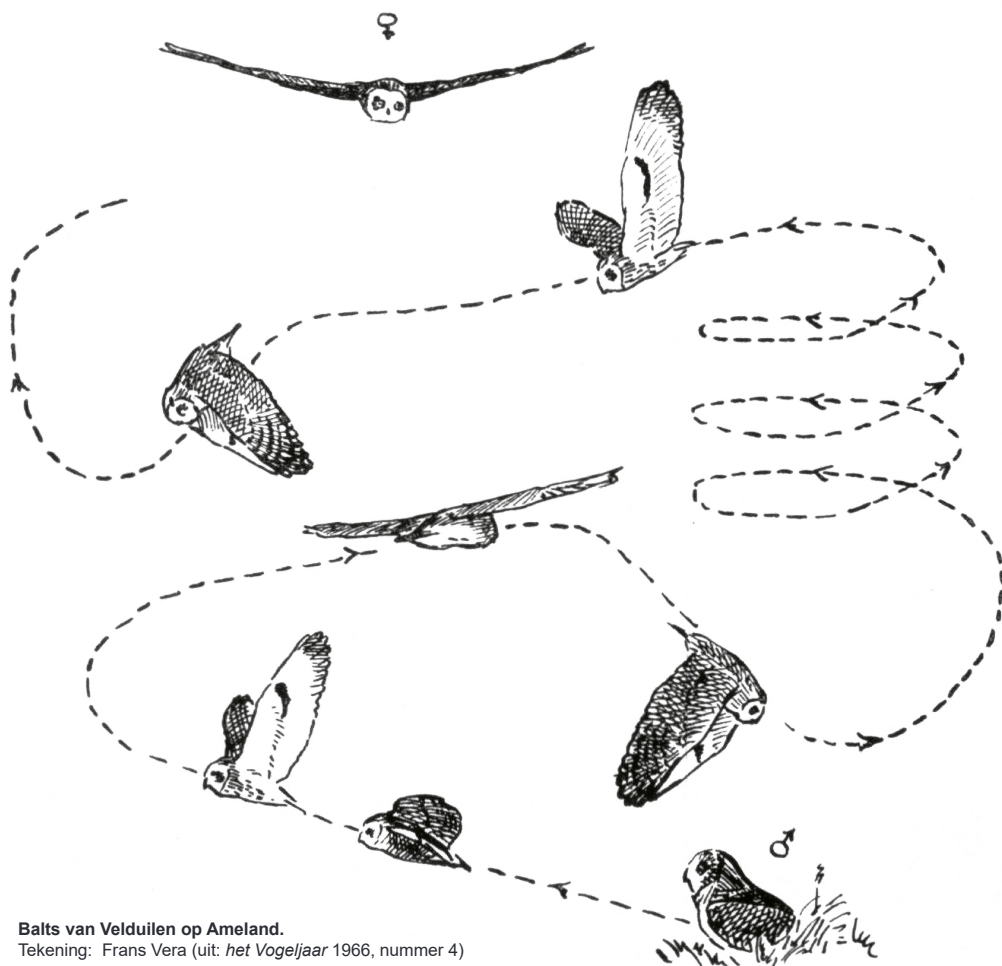
In Groningen werd het eerste nest in een akkergewas vastgesteld in 2009. Vrijwel alle kiekendieven, behalve (meestal) de Bruine, vertonen momenteel een voorkeur voor akkerland als broedbiotoop. Zowel in Groningen, Overijssel en Flevoland als in Duitsland en Frankrijk. Op de eilanden wordt door de ‘blauwe kiek’ nog wel in de duinen genesteld. De voorkeur gaat in akkergebied uit naar percelen wintertarwe. Deze wordt echter geoogst als de jongen nog niet vliegvlug zijn. Dat legt de druk bij nestbescherming. Alle (!) agrariërs in Oost-Groningen werken mee aan beschermingsmaatregelen en het beheer van vogelakkers. In dat gebied bestaat het dieet voor tachtig procent uit woelmuizen, zoals de veldmuis; zestien procent wordt gevormd door vogels. Qua biomassa vormen de vogels één-derde tegen zestig procent muis. Het blijkt dat in magere muizenjaren de kiekendieven enige moeite hebben met het overschakelen naar andere voedselbronnen. Mogelijk daardoor zijn de broedresultaten van jaar tot jaar sterk verschillend. In het Groningse zijn met name twee vrouwtjes het meest productief, beide al zes jaar. Ook hier worden de jongen van kleuringen voorzien. Sinds 2009 zijn er 71 jongen uitgevlogen. Dat is gemiddeld voldoende voor een stabiele populatie, ware het niet dat er na het uitvliegen veel misgaat. De helft van de nesten wordt

Hoeveel kansen hebben Velduil en Blauwe Kiekendief nog in het Waddengebied?

Velduil, 14 juni 2014 Schiermonnikoog
Foto: Rick van der Weijde

Hoeveel kansen hebben Velduil en Blauwe Kiekendief nog in het Waddengebied?

Balts van Velduilen op Ameland.

Tekening: Frans Vera (uit: *het Vogeljaar* 1966, nummer 4)

Velduil

Foto: Koos Dansen

verlaten of mislukt om een of andere reden. Bij de geslaagde broedgevallen ligt het succes op 3,2 jong. Enkele nieuwkomers worden aan de hand van hun ringen herkend als Duitse vogels, maar de meeste jongen die het redden, keren terug naar hun geboortestreek. Om opnieuw te nestelen in wintertarwe.

Wintergedrag

In de winter verblijven er ongeveer vier- tot achthonderd Blauwe Kiekendieven in ons land. De meeste komen uit Scandinavië en Rusland. Het valt op dat dan de vogelakkers minder jachtsucces opleveren dan kort grasland. Al lijken de vogels wel door vogelakkers te worden aangetrokken. Ook in de winter blijken Blauwe Kiekendieven sterk afhankelijk van het (woel)muizenaanbod. In Groningen geboren jongen, die met een GPS-systeem zijn uitgerust, maken zelden grote omzwervingen. De noordelijke delen van Friesland zijn in de winter favoriet. Bij verminderd muizenaanbod komt Groningen in beeld, aangevuld met het Zeeuwse platteland. Een enkeling waagt zich aan de oversteek naar Engeland of een langere tocht tot diep in Spanje.

Muisafhankelijk

Bepalend, ook voor de Velduil, zijn de goede muizenjaren. Ondanks dat vogelakkers voor meer voedsel zorgen, blijft groei van de huidige populaties van beide soorten (anders dan bij de Grauwe Kiekendief) achterwege. Een neveneffect van het bevorderen van het muizenaanbod is dat de druk op weidevogelbroedsels vermindert. In muizenarme jaren vallen extra veel pullen ten prooi aan kiekendieven, reigers, buizerds en uilen. De sterfte onder uitgevlogen jongen is zorgelijk. Van de 14 van satellietzenders voorziene jonge Blauwe kiekendieven was een aantal van 5 al binnen het eerste halfjaar omgekomen. Na één jaar waren er van de zes in 2019 gezenderde exemplaren nog slechts drie in leven. Als oorzaken van de sterfte werd tweemaal predatie en eenmaal verhongering vastgesteld. Dat laatste wijst opnieuw op de afhankelijkheid van voldoende voedsel, en dan vooral muizen.

Zwervers

Ook jonge Velduilen worden met GPS-zenders gevolgd. Zij gaan kriskras door heel Nederland, maar sommige gaan door naar Polen,

Frankrijk en in één geval (via Noord-Afrika) naar Rusland. Wat een alarmerend verschijnsel is, is dat na de (tijdelijke en inmiddels omgebogen) afname van de Grauwe Kiekendief de Blauwe (na een piek rond 1995) nu ook de Bruine Kiekendief daarmee te kampen heeft. Dat geeft een verontrustend signaal af. Heeft de Velduil nog kansen als broedvogel in ons land? En hoe is dat met de Blauwe Kiekendief?

Perspectief

Met zeven paren in Groningen en nauwelijks meer broedsels op de Waddeneilanden hebben we het over een kwetsbare populatie Blauwe Kiekendieven. De meest productieve vrouwtjes hebben ook niet het eeuwige leven. Zonder nestbescherming en vogelakkers zou het verhaal mogelijk al afgelopen zijn. Zolang er muizenpieken optreden, zal de Velduil met zijn nomadische leefstijl ongetwijfeld van tijd tot tijd hier nestelen. Maar de aantallen van voorheen en de regelmaat waarmee hij bijvoorbeeld op de Waddeneilanden broedde, lijken niet meer haalbaar. Anders ligt dat voor de Blauwe Kiekendief. Niets wijst erop dat de huidige populatie groeit. Terwijl de Grauwe stabiel blijft op zo'n vijftig paar (waarvan 35 in Groningen), is de Blauwe Kiekendief met nog geen twintig paartjes en zonder gezonde uitwisseling met andere populaties uitermate kwetsbaar. De doelen voor deze beide muizenjagers van Natura 2000 lijken momenteel meer op een luchtkasteel dan op iets wat haalbaar is, ondanks vogelakkers en andere pogingen om te redden wat er te redden valt.

■ Carel de Vink, e-mail: carelirene@gmail.com

BRON:

Online-seminar, 'Blauwe Kiekendief en Velduil in het Waddengebied: een update & hoe verder'; Kenniscentrum Akkervogels in samenwerking met Sovon en Vogelbescherming, **11 maart 2021**